

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΟΓΔΟΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1935

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α. Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ» — ΣΤΑΔΙΟΥ 46^Α
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΑΙ

ΠΕΤΡΟΣ ΒΛΑΣΤΟΣ

1

Τό 1915, 1916, ένα χρόνο νωρίτερα, ένα χρόνο αργότερα, δέν καλοθυμούμαι, πρωτοείδα τόν Πέτρο Βλαστό. Μιλοῦσε σέ μιὰ αίθουσα πού εἶχε τότε τό Λύκειο τῶν Ἑλληνίδων, στήν ἀρχή τῆς οδοῦ Ὁθωνος, γιά ζήτημα, δέν ξέρω ποιό ἀκριβῶς, μά πού εἶχε σχέση μέ τήν εὐγονία καί μέ τίς φυλές. Ἡ εἰκόνα μένει ἀρκετά ζωηρά χαραγμένη στή μνήμη μου : ὁ ὀμιλητής, ὀρθός στήν ἔδρα του, ἦταν ἕνας ἄντρας τριανταπέντε, τριανταεφτά χρόνων, μάλλον ψηλός, λιγνός, μέ φαρδύ στοχαστικό μέτωπο, μέ μάτια πού κι' ὅταν κύτταζαν ἐμᾶς, φαίνονταν σά ν' ἀγνάντευαν ἄλλες μορφές καί εἰκόνες, σά χαμένα σέ μυστικούς διαλογισμούς, ἀγέλαστος, μέ κάτι, σέ ὄλο τό ὕφος του, τό μακρυνό, τό αὐστηρό, τό κλειστό. Μιλοῦσε ἀργά καί βαρειά, μά κάποια γλύκα μαλάκωνε πού καί πού τή φωνή του, καί κάθε τόσο, ἀπό τήν ἔδρα, ἀπλώνε τό μακρῦ χέρι του καί ἔδειχνε, μέ μιὰ βέργα, κάτι σχέδια χρωματιστά, κρεμασμένα στόν πίνακα. Τά λόγια του εἶχαν τήν ἴδια στέγνα πού ἔνοιωθες καί στό ὕφος του. Μά ὄχι γιατί δέν ὑπῆρχε ζέστα ψυχῆς ἀπό κάτω, παρά γιατί μάντευες πώς τίποτε δέ φοβόταν καί δέ σιχαινόταν ὁ ἄνθρωπος αὐτός τόσο, ὅσο τό νά τόν πάρουν, καί στό ὕφος καί στό λόγια, γιά ρήτορα. Μιλοῦσε μέ τήν ἡρεμῆ πεποίθηση ἐκείνων πού, βασάνισαν πολὺν καιρό μέσα τους κάποιες σκέψεις καί πού τίς ἀνακοινώνουν, ἀδιαφορώντας ἂν οἱ ἄλλοι θά τίς δεχτοῦνε ἢ θά τίς ἀκούσουν ἀπλῶς.

Ἴσως τόν ἴδιο ἐκεῖνο χρόνο, ἴσως λίγο αργότερα, ξαναείδα τόν Πέτρο Βλαστό. Πιο σύντομα τούτη τή φορά, μά καί πάλιν ὁ ἄνθρωπος μέ τόν ἴδιο τρόπο ἄγγιξε τήν ψυχή μου. Βρισκόταν στό γραφεῖο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, ὅπου εἶχα πάει γιά νά ζητήσω κάποια πληροφορία. Μοῦ εἶπε μερικά λόγια, ἀργά καί βαρειά, μέ τό ἴδιο κλειστό, μακρυνό καί ἀγέλαστο ὕφος πού εἶχε καί τήν πρώτη φορά. Τέλος, τόν ξαναείδα ἐδῶ καί δυό χρόνια στήν Ἀθήνα πάλιν, καί πάλιν γιά λίγες στιγμές. Ἦταν μέ τό σεβαστό φίλο κ. Δ. Πετροκόκκινο, καί τούτη τή φορά, εἶχα τήν τιμὴ νά κάνω τή

γνωριμιά του. Τώρα πιά πρόσεξα πὼς ἀρχίζε νά κυρτώνη λίγο, μά πρό πάντων μέ ξάφνισε ἡ προφορά του : δέ μιλοῦσε σάν Ἕλληνας, μιλοῦσε σάν ξένος -- σάν ἰγγλέζος—πού ἔμαθε καλά τὰ ἑλληνικά (!).

Μέ τό ἔργο τοῦ Βλαστοῦ ἔχω παληότερη καί πιο βαθειά γνωριμιά. Κατὰ τὰ 1911 πρωτόπεσε στό χέρι μου ἡ συλλογή του «Τῆς Ζωῆς», πού μοῦ κέντησε ἀμέσως τήν ὄρεξη νά γνωρίσω καί τή δεύτερη, τήν «Ἀργώ». Μαθητής στό γυμνάσιο, περνοῦσα τίς περισσότερες ὥρες τῶν διακοπῶν διαβάζοντας σέ μιὰ μεγάλη μακροκληκάμαρα, στό ἀπάνω-ἀπάνω μέρος τοῦ σπιτιοῦ μας, ὀλοτέλα ξεμοναχιασμένη. Ἀκόμα βλέπω τὰ βιβλία τοῦ Βλαστοῦ ἀπάνω στό μικρό μου τραπέζι : τό ἕνα, μέ ἀνοιχτό φυσικὸ ξώφυλλο, ὅπου ξεχώριζε πορφυρός ὁ τίτλος, καί τό ἄλλο, μέ σκούρο πράσινο καί μαῦρο τίτλο. Καί πλάι, τίς μεγάλες κόλλες πού τίς εἶχα γεμίσει μέ τίς ἀγνωστες γιά μέ λέξεις, τὰ φανταχτερά ἐπίθετα, τὰ πρωτόφαντα σύνθετα πού ἀφθονα—τόσο ἀφθονα—καί ξαφνισμένος καί σά μεθυσμένος, τρυγοῦσα στίς συλλογές του. Εἶχαμε τότε, καί κάμποσα χρόνια αργότερα, οἱ νέοι,—μερικοί, τοῦλάχιστον, πού ἀγαπούσαμε τήν ποίηση,—μανία μέ τίς ἀσυνήθιστες λέξεις. Τίς μαζεῦαμε—μέ πόση βουλιμιά!—ὅπου καί ἂν τίς βρῖσκαμε· σέ ἔργα κάθε λογῆς,—ποιήματα, διηγήματα, δράματα,—στό γλωσσάριο, στό τραγούδι τὰ δημοτικά. Καί γιά τίποτε, ἀλήθεια, δέν καμαρώναμε τόσο, καί τίποτε δέ νομίζαμε πὼς μπορούσε νά κάνη τόση ἐντύπωση, ἴσως καί τίποτε πὼς δέ μπορούσε νά ναι τόσο «ποιητικό», ὅσο ἕνα ἐπίθετο, ἕνα οὐσιαστικό, ἕνα σύνθετο, ἀγνωστο, τολμηρό, πρωτοεταχειρίστο, καί γιά τοῦτο πιο χτυπητό. Καί ἀκόμα, ἀγαπούσαμε τοὺς «ἀδρούς», τοὺς «σφιχτοδεμένους», καθώς λέγαμε, τοὺς ἠχεροὺς στίχους. Ἡ μουσική τοῦ στίχου, ὄχι ἡ σιγαλόφωνη καί διακριτική καί πού πάει βαθύτερα,—αὐτή τήν ἀγαπήσαμε αργότερα,—μά ἡ ἄλλη, πού

(1) Κακὸ ἀναπόφευγο. Τὸ παθαίνουν ὅλοι οἱ Ἕλληνες πού ζῆσαν χρόνια πολλὰ στό ξένο.

βγάζει ήχο όσο γίνεται πιο πλατύ, μάς έδινε μια μέθη, τράνταζε την ψυχή μας όσο καμμιά άλλη ποίηση δεν την τράνταξε ύστερα. Δεν ξεχωρίζαμε ποιότητες ακόμα, δεν είχαμε φτιάσει Ιεραρχίες. Είτε Ντ' Αννούντιο, είτε Έρεντιά, είτε Λεκόντ ντε Λίλ, είτε Παλαμάς, είτε Βαλαωρίτης, είτε Σικελιανός, είτε "Ερμόνας (1) λέγόταν ο ποιητής, μια ήταν η ποίηση που μάς ανάταραζε και μάς μεθούσε, μια η μουσική. Η μουσική του τέλεια λαξεμένου λόγου, του σφιχτού, του κρουστού, που περπατά στέρεα και κανονικά, που δέ λυγίζει, δεν παραπατά, αλλά στέκει πάντα στητός και άδρος και αντίφεγγίζει στα λαγαρά και στρωτά και αυστηρά συνορεμένα νερά του, όχι θολούρες και θαμπάδες και μισόφωτα, όχι σχήματα και χρώματα που όλο τρέμουν και όλο γίνονται, που όλο μένουν ρευστά, μάς, τι πιο λαμπρό, πιο χειροπιαστό, πιο ξεκομμένο έχει ο κόσμος. Τέτοιου λόγου μουσική στάλαζαν μέσα μας οι στίχοι του "Ερμόνα, που μερικούς τους φύλαξε πιστά η μνήμη μου, ως σήμερα ακόμα: «Σά γαλανόκορμες θεές ανάσκελα γερμένες—Μεσ' στ' ουρανού την άγανη κ' ύπνια-ρική λιακάδα — Τ' άσκεπα κοίτουνται βουνά. Και στήθεια, πλάτες, γόφοι — Αίθερο-στέκουν οι ζυγοί μεσ' στη λαμπρή τους γύμνια.» (2)

Από τους Βαλκανικούς Πολέμους και ύστερα, σά να χάθηκε για χρόνια από τον πνευματικό μας όρίζοντα—μιλώ πάντα για μάς τους νέους τότε—ο Πέτρος Βλα-

(1) Το ψευδώνυμο που χρησιμοποίησε στα πρώτα του βιβλία ο Βλαστός.

(2) Στην έκδοση του 1921, που φαίνεται να είναι ή όριστική, και όπου, εκτός από τις δυο του σολογές, περίλαβε ο Βλαστός και όλα τα ως εκείνη την εποχή γραμμένα ποιήματά του, το τετράστιχο αυτό τυπώθηκε με αρκετές μεταβολές. Ωστόσο, εγώ, για λόγους ψυχολογικούς, προτιμώ το πρώτο κείμενο. "Ας σημειώσω εδώ, τώρα που τό θυμούνται, και τουτό, τό τόσο χαρακτηριστικό, νομίζω: "Ένας φίλος μου, μέγας θαυμαστής του Βλαστός, όταν άπάγγελε τό τετράστιχο αυτό, τό συνώδευε πάντα με μία κίνηση του χεριού, σά να χείδευε, ή να ένωιθε την ανάγκη να δώση σχήμα, εκείνη τή στιγμή, σε άόρατους, μά πολύ ξεκομμένους γι' αυτόν, πλαστικούς δγκους.

στός. Ποιήματα καινούρια δέ δημοσίευε, μά ούτε και τίποτε άλλο λογοτεχνικό, σε περιοδικό ή βιβλίο, κι' εγώ τουλάχιστον μήτε μία μεταφρασμένη Φυσική μήτε μία σύντομη Γραμματική τής δημοτικής έτυχε να ιδώ, που τύπωσε τά χρόνια εκείνα (1912 και 1914). Μήτε καλοθυμούμαι άν τότε που τυπώθηκαν σε βιβλίο (1912) ή πολύ άργότερα διάβασα τά «Κριτικά ταξίδια», γιατί νωρίτερα, πάντως, δέ μου είχαν γίνει γνωστά (3). Άκούγαμε ότι έμενε στις Ίνδιες, όπου εργαζόταν, όπως και ο Πάλλης, όπως και ο Έφταλιώτης, όπως και τόσοι άλλοι "Έλληνες, Χιώτες πρό πάντων, ως άνωτερος υπάλληλος, και διευθυντής, ύστερα, για χρόνια, στα Καταστήματα Ράλλη. Τό 1919 διαβάσαμε μία άπάντησή του, σύντομη, κοφή, ζουμερή, στην «Έρευνα για τις Μελλοντικές Κατευθύνσεις τής Φυλής», άπάντηση που κυκλοφόρησε μες στο φυλλάδιο τό έκδομένο από τά «Γράμματα», τό χρόνο εκείνο, μά που την είχε στείλει ο Βλαστός πολύ πριν, τό 1913. Τό 1921 μάς ήρθε ή «Άργώ και άλλα Ποιήματα», μέγας χοντρός τόμος από 350 σελίδες, με τά παλιά ποιήματα διορθωμένα και άνακατεταγμένα, με τή «Λυρική Σάτυρα» πρωτοτυπωμένη τό 1905, με τά «Στερνά Λόγια», ποίημα ύψηλου, αυστηρού λυρισμού, από τά πιο μεστά και προσωπικότερα του

Βλαστός, με τή θαυμάσια «Κυρήνη», που δέ θά την έγραφε πολύ διαφορετικά ένας φιλοσοφικότερος Keats ή ένας έλληνικώτερος—όμοια πυκνός, αλλά πιο λαγαρός,—Browning, με τής «Σειρήνας τό Τραγούδι», με τον «Άγώνα», με πέντε «άποτράγουδα», και τέλος, με τό «Νυχτεριού Ζωντοβολιές».

Ύστερα πάλιν, από τό 1921 κι' έδώθε, για δέκα ή δώδεκα χρόνια, σιωπή. Και νά, ξαφνικά, τό 1931, τά «Συνώνυμα και

ΠΕΤΡΟΣ ΒΛΑΣΤΟΣ

(3) "Όπως ούτε και τό «Στόν "Ηοκίο τής Σουκιάς», τό πέντε διηγήματα που πρωτοτυπώθη, εν τό 1908, και που ξαναφάνηκαν σε μία δεύτερη έκδοση τό 1934. (Στό μεταξύ μεταφράστηκαν και στα γαλλικά από τον καθηγητή κ. E. Clément). Τά «Κριτικά Ταξίδια», εκτός από τό «Στό Κασμίρι», πρωτοδημοσιεύτηκαν στο «Νουμά» από τά 1905 ως τά 1908.

Συγγενικά», θησαύρισμα γλωσσικού πλούτου της δημοτικής, μοναδικό, πού ίσως ένας-δυό άλλοι σημερινοί Έλληνες, ο Καζαντζάκης, ο Ποριώτης, θά μπορούσαν να τό είχαν σκαρώσει, μιά δεύτερη εκδόση, με διορθώματα και αλλαγές του «Στόν Ήσκιο τής Συκιᾶς», κι' έφέςτος, «Ή ελληνική και μερικές άλλες παραλλήλες Διγλωσσίες», δυό όμιλίες κερωμένες, τό 1932, στο «Βασιλικό Κολλέγιο» τής Λόντρας και τυπωμένες, άγγλικά πρώτα, τό 1933, με κάμποσα συμπληρώματα «στα καθέκαστα», και ύστερα ελληνικά, με ακόμα πιό πολλά. Και έκτός από τούτα, πριν από τή «Διγλωσσία» και μετά, μελέτες, «Ο Καβάφης ο Στωϊκός», «Ο Ρωμανός ο Μελωδός», «Γεωμετρισμός και Ταΐφας», και άρθρα και γράμματα για τή ζητήματα τής γλώσσας πιό πολύ δημοσιευμένα έδω και κεί, σε διάφορα περιοδικά τής Αθήνας και του έξω έλληνισμού. Μπορούμε να πούμε ότι τώρα, τά τελευταία τούτα χρόνια, ξανάρχεται τόσο κοντά μας, ύστερα από τήν πρώτη περίοδό του, τή νεανική, τήν «προβαλκανική», ο Πέτρος Βλαστός. Μά τώρα δέν έρχεται πιά σαν ποιητής, τόσο σαν ποιητής, ή σα λυρικός ταξειδιώτης, ή σαν κριτικός τής λογοτεχνίας και τής ζωγραφικής, δέν έρχεται σαν κάτι—αν μπορώ να πω—ξεχωριστό τήν κάθε φορά. Έρχεται, και άς μιλή χωριστά πάλιν τήν κάθε φορά, πότε για γλωσσικό, πότε για φιλολογικό, πότε για αισθητικό, πότε για φιλοσοφικό ζήτημα, με όλάκερη τήν ανθρώπινη πείρα του, τήν ψυχική, τή διανοητική, τήν κοινωνική, έρχεται σα μιά προσωπικότητα πλούσια και μεστωμένη, σαν ένα πνεύμα άνήσυχο πάντα, όξύ, λαγυρό, από τά πιό πλατεία πού έχουμε, τά πιό σύνθετα, τά πιό οργανωμένα, άνοιγμένα προς κάθε πνευματική ενέργεια, σαν άνθρωπος με άληθινό πνευματικό βάρος πού άντικρύζει με τή δική του σκέψη τό κάθε ζήτημα, και πού, σ' ό,τι χωριστό και αν καταπιαστή, μπαίνει, ίσως και χωρίς να τό θέλη, όλόκληρος. Ο Πέτρος Βλαστός ξεχωρίζει περισσότερο τώρα πιά σαν ένας φιλόσοφος κριτικός, σαν ένας «μοραλίστας». Και για ό,τι άφορα τή γλώσσα, μετά τό θάνατο του Ψυχάρη και του Πάλλη, νομίζω ότι του ταιριάζει άνεπιφύλαχτα ο τίτλος του Άρχηγού.

* *

Στήν πνευματική και στήν ψυχική διαμόρφωση του Βλαστόυ, όπως και του Ίωνος Δραγούμη—με τόν όποιον φιλία στενώτατη, από τά μαθητικά θρανία, όσο και πολλές κοινές, από τίς πιό θεμελιακές, ιδέες, ένωναν τόν ποιητή τής «Άργώς» — ξανοίγουμε (και όχι ως ώρισμένη μόνο περίοδο, όπως στο Δραγούμη, μά ως σήμερα ακόμα), μιά κυρίαρχη επίδραση του Νίτσε. Επίδραση πού δε νομίζω, προκειμένου για

τό Βλαστό και για τό Δραγούμη, τουλάχιστον, πώς είναι τυχαία, μήτε άπλώς «φιλολογική», μήτε ότι όφείλεται σε άτομικούς άποκλειστικά λόγους, άλλ' ότι έχει αίτια πολύ πιό βαθειά. «Έμεις, γράφει σε μιά από τίς πιό σημαντικές του μελέτες ο Βλαστός, είμαστε τά παιδιά του 97». Άν, λοιπόν, στάθηκε «προφήτης» ο Νίτσε, «ό προφήτης» καθώς τόν όνομάζει κάπου ο ποιητής τής «Άργώς», για μερικά από τά παιδιά του 97, τά πιό περήφανα, τά πιό θεληματικά, εκείνα πού πίστευαν ότι δέν είναι όλα χαμένα, αν και στο πιό πεσμένο περιβάλλον βρεθούν μερικά άτομα δυνατά,—δυνατά από τή φύτρα τους,—τούτο δέν πρέπει καθόλου να μάς ξαφνίζει. Τό έναντίο μάλιστα. Για λόγους, όχι πιά ψυχικούς, μά οργανικούς, μπορεί κανένας να πη, ο Νίτσε περισσότερο ακόμη παρ' ό,τι για όλη τήν άλλη ξεπεσμένη Εύρώπη, ήταν για τήν Ελλάδα του 1900, του 1906, του 1908, για μερικούς νέους Έλληνες πού τότε έπλάθονταν ή ψυχή τους, ο σωτήρας, ο μεγάλος έμψυχωτής, ο Μεσσίας πού δίνει ζωή και ανασταίνει. «Α! με τί πυρετό, και με τί δίψα τά παιδιά αυτά του 97, πού πνίγονταν μέσα σ' ένα βρωμισμένο λαγούμι, σε μιά ζωή μικρή, χαμοσυρτή, και ζητούσαν να ύψώσουν λίγο τήν ψυχή τους έλεύθερη και δυνατή προς τό φώς, θά ρίχτηκαν στα βιβλία, τά γεμάτα από τήν πιό τρανή πίστη πού φλόγισε ποτέ στήθη ανθρώπινα, του μεγάλου προφήτη. Όχι τόσο γιατί τους έδινε ιδέες πού μπορούσαν κόσμους να καταλύσουν και κόσμους να ξαναστωλώσουν, πού χώριζαν τήν ιστορία τής ανθρωπότητας σε δυό, στήν πριν και στήν ύστερα άπ' αυτές. Μά γιατί, πρό πάντων, με τό πνεύμα του τό ήρωικό, τό χυμένο στα έργα του, με τήν όλη του στάση άντικρου στή ζωή, δυνάμωνε τήν ψυχή τους, και από ένα τέτοιο κυρίως δυνάμωμα, από ένα άψυ τονωτικό, είχαν ανάγκη τά παιδιά του 97.

Ζωή πλαστουργημένη με τή θέλησή μας, και όχι άφημένη στα ρέματα και στους άνέμους, άνεργη και παθητική, ζωή όσο γίνεται πιό ζωντανή, πιό ήρωική, πιό μεγάλη, τόλμη πού τίποτε δέν τή σκιάζει και τίποτε δέν τή λυγιά, «σφιχτή» σκληράδα, περιφρόνηση τής μετρημένης φρονιμάδας και τής καλοπέρασης και αγάπη τής τρέλλας, κυνήγημα και άψηφισιά του κινδύνου, λαχτάρα για τό νέο και τό άγνωστο και τό άδοκίμαστο, όσο και αν βγή τρομερό, άγώνας για να ξεπερνούμε άδιάκοπα τόν έαυτό μας και ν' άνεβαίνουμε όλο και πιό ψηλά, στή σκέψη, στή πράξη, σε κάθε ανθρώπινη ενέργεια, δίχως να «φτάσουμε» ποτέ, αγάπη και όχι φόβος του πόνου, πού άτσαλώνει τήν ψυχή, κυβέρνια από τό νού τό «δυνάστη» πού ξερει τί θέλει και τό γιατί, και όχι από τίς θολές δυνάμεις μας, πόλεμος πού δίχως αυ-

τόν δὲν ἔχει νόημα ἢ ζωὴ· νὰ τί δίδασκε, σὲ μερικά ἀπὸ τὰ παιδιὰ τοῦ 97, ὁ τρανὸς γερμανὸς προφήτης. Καὶ τοὺς δίδασκε ἀκόμα, — στὸ Βλαστό καὶ στὸ Δραγοῦμη τὸ βλέπουμε ὀλοφάνερα, — με λόγια πού γυμνάζαν μέσα τους σὰν κρουνοὺς καυτεροὺς, ὅτι τὰ άτομα μόνο ἀξίζουν καὶ ὄχι τ' ἀνθρωπομαζώματα», ὁ «ταίφας» γιατί εἶναι πιὸ ἀξία στὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς πού «ξεδιαλέγει» τοὺς δυνατοὺς ἀπὸ τοὺς ἀδύνατους, καὶ ὅτι τὰ δυνατὰ αὐτὰ άτομα, καὶ ὄχι τὰ κοπάδια πού μένουν λαχανιασμένα στὸ δρόμο, σπρώχνουν τὴ ζωὴ κατ' ἀπάνω, δημιουργοῦν τίς «ἀξίες» καὶ τὸν τύπο τῆς ἀνώτερης ζωῆς καὶ ὅτι ἐπειδὴ ἀκριβῶς χτύπησε τὰ δυνατὰ άτομα, χτύπησε τὴ λατρεία τοῦ ἀτόμου, ὁ Χριστιανισμὸς, εἶναι «ἢ πιὸ μεγάλη ἴσως ἀμαρτία τοῦ κόσμου».

Τίς βασικὲς τοῦτες ἰδέες, ἰδέες πού δὲ στέργουν νὰ μείνουν στὸν «ὕψηλό», ἀλλὰ καὶ κρῦο, καὶ σὰν οὐδέτερο χῶρο τῆς ἀδολῆς σκέψης, παρὰ θέλουν νὰ κατεβοῦν μὲς στὴν ἀχνα καὶ μὲς στὴν ἀψα τῆς ἀγορᾶς, καὶ νὰ ζυμωθοῦν με τίς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων, καὶ νὰ γίνουν πλάστρες ζωῆς, τίς βλέπουμε φανερά ἢ κρυφότερα, ἀμεσα ἢ ἔμμεσα, ἐκδηλωμένες, σὲ ὄλο τὸ ἔως σήμερα, ἔμμετρο καὶ πεζὸ ἔργο τοῦ Βλαστοῦ. Ἀπὸ τὸ αἰνίγμα τῆς ζωῆς πού πάντα θὰ μένη ἀλυτο, ἀφοῦ εἶναι κατασκευὴ δική μας — καὶ τόσο τὸ καλύτερο, μιά καὶ ἡ ζωὴ δὲ θὰ εἶχε πιά νόημα ἀν γίνονταν νοητὴ, — ὁ στοχαστὴς αὐτός, πού τόσο σιχαίνεται τὸ δόγμα, ἀποσπᾶ μερικά μυστικά, ὅπου κλείνει, θάλεγε, ὄλη τὴν οὐσία τῆς ζωῆς καὶ στὰ ὅποια φαίνεται νὰ πιστεύη σὰν σὲ ἀτράνταχτες ἀλήθειες, καθὼς ἀκριβῶς οἱ δογματικοὶ στὰ δόγματα τὰ τους.

Δὲν θὰ ἦταν, ὡστόσο, καθόλου σύμφωνος με τὴν κριτικὴ ἀνεξαρτησία πού θέλει νὰ κρατήσῃ, ἀν, καταδικάζοντας ὅπως καταδικάζει τὴ δογματικὴ ἀκαμψία ὁ Βλαστός, διατύπωνε ἰδέες πού θέλει νὰ φαντάζον καὶ πού τίς δέχεται καὶ ὁ ἴδιος σὰν ἀλήθειες τελειωτικές. Μὰ ἐδῶ, γιὰ νὰ μὴ δοῦμε ἀντίφαση ὅπου δὲν ὑπάρχει, πρέπει νὰ κάνουμε ἕνα ξεχώρισμα, πολὺ οὐσιαστικόν· ἐκεῖνο ἀκριβῶς πού γίνεται κάθε τόσο, κάθε στιγμή, ἴσως, σὲ ὄλους μας, ἀνάμεσα συναισθήματος καὶ νοῦ. Ὁ νοῦς δείχνει στὸ Βλαστό ὅτι ἡ μόνη λογικὴ στάση τοῦ πνεύματος εἶναι αὐτὸ πού τόσο ὠραῖα ὀνομάζει ὁ Thibaudet «l'état de grâce de l'esprit critique», καὶ ὁ ἴδιος ὁ Βλαστός, «κριτικὴ τοῦ ἀνώτερου λογισμοῦ», «κριτικὸ δισταγμό». Οἱ συναισθηματικὲς του ὁμως δυνάμεις, ὑποβασταγμένες, φυσικά, καὶ ἐνισχυμένες ἀπὸ τίς ἰδέες πού τοῦ φαίνονται οἱ σχετικὰ πιὸ σωστὲς, τὸν παρασύρουν κάποτε, τὸν παρασύρουν συχνά, νὰ διατυπῶνῃ γνώμες καὶ πεποιθήσεις, αὐτὸς ὁ ἀντιδογματι-

κός, με ὄση βεβαιότητα θὰ τίς διατύπωνε καὶ ὁ πιὸ φανατισμένος δογματικὸς, καὶ με τὸν ἴδιο κοφτὸ καὶ ἀξιωματικὸ τόνο. «Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει ἐννοια ἀμα πάψει νὰ δημιουργεῖ ζωὴ θεληματικὴ». «Ὁ κόσμος κ' ἡ ζωὴ δὲν εἶναι γιὰ κείνους πού κοιτάζουν καὶ φιλοδιαλέγουνε μα γιὰ κείνους πού θένε καὶ κάνουν καὶ πολεμοῦν». «Ἡ τέχνη κοιτάζει πίσω. Γιὰ νὰ πάμε μπροστὰ πρέπει μπροστὰ νὰ κοιτάζουμε». «Οἱ αριστοκρατίες δε φτιάνονται. Ξεπηδοῦν. Βασίζονται στὴ φυλετικὴ υπεροχὴ τοῦ κατακτητῆ. Οἱ φτιαστὲς αριστοκρατίες κατασταλάζουν στὴ γραφειοκρατία. Ξεφουρνίζουν τὸν κινέζο μανταρίνο καὶ τοὺς βυζαντινοὺς χαρτουλάριους. Καὶ ἀπὸ τὴν ἀφεντιά τους προκοπὴ δε βγαίνει καμιὰ».

Πουθενά ὡστόσο ὁ Βλαστός, ἐξὸν ὅταν πρόκειται γιὰ τὴ γλώσσα, — μὰ γι' αὐτὴν θὰ μιλήσω παρακάτω, — δὲν παίρνει τόνο τόσο δογματικὸ, ὑπακούοντας, — τὸ ξαναλέω, — περισσότερο σὲ ψυχικὰ κινήματα παρὰ σὲ ἰδέες, ἔστω καὶ τίς πιὸ ὠριμες καὶ τίς πιὸ κατασταλαγμένες, ὅσο ὅταν μιλή γιὰ τὸ χριστιανισμὸ, γιὰ ζητήματα φυλῶν καὶ πολιτισμῶν, γιὰ προβλήματα κοινωνικῆς φιλοσοφίας. Ἐδῶ πιά ὁ δογματισμὸς τοῦ γίνεται καθαρὰ πολεμικὸς, δὲ διαφέρει ἀπὸ τὴν κοφτερὴ ἐκείνη οξύτητα, τὴ δικοπή, — ἀμυνα κι' ἐπίθεση, — πού πρέπει νὰ χη, σ' ὅ,τι λέγει, ἕνας γερός πολεμιστὴς, καὶ φαίνεται βγαλμένος, ἀληθινά, ἀπὸ τὰ σπλάχνα του, ἀπ' τὸ μέρος τοῦ εἶναι μας ὅπου καὶ οἱ ἰδέες μποροῦν νὰ ματώσουν, γιὰτί ζυμώνονται με ὅ,τι πιὸ θολό, πιὸ σκοτεινὸ ἔχουμε, με ὅ,τι πιὸ «σαρκικόν».

Ὁ χριστιανισμὸς εἶναι ἡ «ὑστατὴ σημαντικὴ ὕδρα», γεμάτος «νεβρικές υπεραισθησίες καὶ υποκριτικὲς καλοσύνες» καὶ «νερουλιάστρα φιλανθρωπία», βγαλμένος ἀπὸ τίς «σοσιαλιστικὲς ανειλικρίνειες καὶ τίς πανάθλιες στενοκεφαλίες τοῦ σκλάβου — καὶ μάλιστα τοῦ σκλάβου πού κακοφόρμισε τὴ σημαντικὴ Ἀσία καὶ τὴν πλατωνικὴ (σωκρατικὴ, θάλεγε ὁ Νίτσε) Αθήνα». Αὐτὸς ματαίωσε τὸ ἔργο τοῦ Ἀλεξάντρου, δὲν ἄφησε — ὅπως νόμισε κανεὶς μιά στιγμή — τοὺς Μακεδόνες νὰ σώσουν τὴν Ἑλλάδα, «μούδιασε» με τὴν «κλεισμάρα» του «τὴ σκέψη τῆς Εβρώπης γιὰ χίλια χρόνια καὶ παραπάνω». Εἶναι μιά θρησκεία «ταϊφάδικη», σὰν τὸν Ὀρφισμὸ, σὰν τὰ μυστήρια τῆς Δήμητρας καὶ τοῦ Μιθρά, «πού σταματοῦν τὸ μυαλό καὶ τὸ σπρώχνουν βάρυπνο πρὸς τὴ μυστικοπάθεια».

Ὁ χριστιανισμὸς εἶναι σημαντικό προϊόν. Τὴν ἴδια φυλετικὴ προέλευση φαίνεται νὰ ἔχουν καὶ τὰ δημοκρατικὰ ἰδανικά πού τ' ἀντιπαθεῖ ὁ Βλαστός — τὸ ἐλάχιστό τ' ἀντιπαθεῖ — ὅσο καὶ τὸ χριστιανισμὸ. Μὰ μπορεῖ — δὲν ἀποκλείεται ἀπὸ ὅ,τι γράφει γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν κοινωνιῶν καὶ γιὰ τὸ φυσικὸ καὶ ὀλοκάθαρο ξεχώρισμα ἀριστοκρατῶν καὶ ὄχλου, ταγῶν καὶ καπα-

διῶν πού κάνει — νά γεννιοῦνται μοιραία σέ ὀρισμένες ἱστορικές στιγμές. «Ὅσο οἱ ἀνθρώπινες κοινωνίες εἶναι νομαδικές, πρῶτόγονες καὶ πολεμικές, τὸ άτομο ἔχει ἀκόμα υπέρροχη σημασία κι ὁ νόμος ἐνεργεῖ με τὸν ἴδιο περίπου τρόπο καθὼς καὶ στα ζῶα. Ἐτσι γεννηθήκανε οἱ μεγάλες ἀριστοκρατικές (τὸ κράτος τῶν ἀρίστων) φυλές—οἱ φυλές τῆς δυνάμης, καὶ τῆς σωματικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς. Ὄταν ὁμως με τὴν κατάκτηση καὶ τὸ κούρσο θεμελιωθήκανε στέρεες καὶ πολυέθνες κοινωνίες, οἱ δυνατοί εἶχανε πια ξεδεφεῖ κ' οἱ λίγοι πού μένανε κατάντοῦσανε ἀναχρονισμοί, άτομα ἀπειθαρχα δίχως κοινωνικὴ οργάνωση. Καὶ τότε ἡ θέληση τοῦ νικημένου ὄχλου, δηλαδή τοῦ μέσου καὶ κάποτε τοῦ κατώτατου ὄρου, ἦρθε στὴν κυριαρχία».

Σέ μιὰ πρόσφατη μελέτη τοῦ δημοσιευμένη στὴ «Νέα Ἐστία», ὁ Βλαστός ἐκθέτει ἀδρᾶ καὶ λαγαρά τίς ἰδέες του γιὰ τὰ φαινόμενα τῶν πολιτισμῶν, μᾶς δίνει μιὰ σύνοψη σέ ὅ,τι πιὸ προσωπικὸ καὶ οὐσιαστικὸ ἔχει, τῆς κοινωνικῆς τοῦ φιλοσοφίας, φιλοσοφίας πού βάση καὶ ἄξονα ἔχει τὸ άτομο. Οἱ πολιτισμοί, ἔννοιες «συγκριτικές», «κοινωνικὲς συνθέσεις» φυλῶν «Ξαπλωτικῶν» πού ἔχουν «οργανισμό στέρεο μα ξετυλιχτικό»—καὶ σπάνια φανερῶνουνται στὴν ἱστορία καὶ γλήγορα σβύνουν. Εἶναι πάντα ριζωμένοι σέ κάποια φυλὴ καὶ πατρίδα καὶ ποτέ δὲν πᾶν παραπέρα. «Ἀνθρώπινος» πολιτισμὸς, πλατύτερος ἀπὸ πατρίδες καὶ φυλές, δὲ μπορεῖ νά νοηθῆ, γιὰτὶ μήτε ἀνθρωπότητα ὑπάρχει(!). Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς—μὰ γιὰτὶ ὁ ἑλληνικὸς, ἕνας μόνος;—βάσταξε τρεῖς μόλις αἰῶνες. Ὁ δικὸς μας ἄρχισε κιόλα νά σταφιδιάζη καὶ νά κατρακυλᾷ. Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνα δὲ σήκωσε κεφάλι.

Κύριο καὶ βασικὸ αἷτιο τοῦ μαρασμοῦ του, ὁ ὕλισμός. Ὁ σύγχρονος δυτικὸς πολιτισμὸς δὲν ἔχει τίποτε ἄλλο παρά κορμί. Εἰδωλό του καὶ ἰδανικό του, μόνη του πίστη, εἶναι ὁ οἰκονομικὸς ἀνθρώπος, αὐτὸ τὸ «σιχαμερὸ παράλλαμα», τὸ «φάντασμα» τοῦτο, ἡ ἀφηρημένη αὐτὴ ἔννοια, στὴν ὁποῖαν, ὡστόσο, κατάφερε νά κλείση ἀλάκερη τὴν πραγματικότητα, ὕλική, ψυχική, ἀκόμα καὶ μεταφυσική, ὁ σύγχρονός μας πολιτισμὸς. Ὁ οἰκονομικὸς ἀνθρώπος, ὁ ἀνθρώπος τοῦ ταῖφᾶ, — τῆς κοινότητος, τῆς ὁμάδας, — κράτος, ἔθνος, ὅπως κι ἂν τὴν πῆς, κι ὅποια πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ μορφή κι ἂν τῆς δώσης—πού ξέπεσε ἀπὸ άτομο σέ νοῦμερο ἀπλό, ἄδειο ἀπὸ σκέψη προσωπική, ἀπὸ βούληση, ἀπὸ ψυχὴ, ἄθλιο ἀντρεῖκελο ἀπρόσωπο πού τὸ κινεῖ ἡ ἀπρόσωπη ὁμάδα, ἔχασε κάθε ἀληθινὸ νόημα τῆς ζωῆς. Περρασμένα καὶ μελλούμενα,

διάρκεια, δηλαδή ἡ μόνη πραγματικότητα δὲν ὑπάρχει γι' αὐτόν. Ζεῖ στὸ τώρα πού δὲν ὑπάρχει, μὲ μόνη ἔννοια πῶς νά χορτάση τὴν κοιλιὰ καὶ τὰ γεννητικὰ ὄργανά του, πῶς νά ζήσει τὴ ζωούλα του ὅσο γίνεται πιὸ γλυκά. Θεοδύναμη μελωδία, λέγει ὁ Βλαστός, κατάντησαν γι' αὐτόν τὰ γουργουρητὰ του.

II

Δὲ θ' ἀφήσουμε πολὺ τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν, ἂν ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ φιλοσοφία τοῦ Βλαστοῦ καὶ τὴ βιοθεωρία του, πᾶμε στὴν ποίησή του. Ποιητὴς πού τὸ ὕλικό τῆς τέχνης του δὲν εἶναι τὰ συναισθήματα, ὅ,τι ἡ στιγμὴ ξυπνᾷ μέσα μας, παρά οἱ ἰδέες, καὶ πού τόσο ζεῖ καὶ τόσο παθαίνεται γιὰ τίς ἰδέες, καὶ πού θέλει νά βλέπη ἔκτος ἀπὸ τὴν «καταχτήτρα θέληση» καὶ κάποιος «στοχασμὸς δυνάστης» «να δίνει χαραχτήρα στο άτομο καὶ να στεριώνει τὴν πράξη του καὶ να συνοργανίζει τὴ συνείδησή του με τρόπο πού να γίνεται ὁ ἴδιος ολόκληρος νομοθέτης κόσμος», ἕνας τέτοιος ποιητὴς δὲ μπορεῖ καὶ τὴν ποίησή του νά μὴ τὴν θρέψη, πρὸ πάντων, μὲ ἰδέες, καὶ νά μὴ τὴν θέλῃ ἂν ἕνα κόσμον πού τὸν ρυθμίζει καὶ τὸν κυβερνᾷ καὶ τὸν ὀργανώνει ὁ νοῦς. Ὁ «δυνάστης» αὐτὸς νοῦς, πάντα ἀγρυπνος, πάντα σύμφωνος μὲ ὅ,τι ζύγισε καλὰ καὶ πίστεψε πῶς εἶναι τὸ πιὸ ἀληθινό, καὶ μὲ ὅ,τι θαμποεῖδε ἢ ἀντίκρουσε καθαρὰ ἀπὸ τὰ μυστικὰ τῆς ζωῆς, δείχνεται παντοῦ φανερά στὴν ποίηση τοῦ Βλαστοῦ. Καὶ δίχως ἄλλο, ἂν ὅ,τι ὀνομάζουμε περιγραφή τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου δὲν κυριαρχοῦσε στὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ποιητικοῦ ἔργου του — στὰ δεκατετράστιχα τῆς «Ζωῆς» καὶ τῆς «Ἀργῶς»—καὶ ἂν τὰ περισσότερα ποιήματά του ἦσαν ἂν τὰ «Στερνὰ Λόγια», ἢ τὴν «Κυρήνη» ἢ τὸν «Ἀγῶνα», θὰ ἦταν πολὺ πιὸ σωστό, ἀντὶ γιὰ ζωγραφικὸς, ὅπως τώρα, νά ὀνομαστῆ ἕνας ὄχι διανοητικὸς ἀπλά, παρά ἕνας φιλόσοφος ποιητὴς. Γιατὶ, ἀλήθεια, σέ μερικὰ ποιήματα τοῦ Βλαστοῦ, σ' ἐκεῖνα πού ἔγραψε στὴν καλλίτερη στιγμὴ, στὰ σαράντα του ἀπάνω, αὐτὸ πού λέμε φιλοσοφικὴ σκέψη ἔχει ὄλο τὸ βάρος του.

Ὁ Παλαμᾶς, ἐδῶ καὶ τριάντα χρόνια, στὴν πλατεία καὶ πολὺ δίκαια ἐγκωμιαστικὴ κριτικὴ πού ἔγραψε ὅταν πρωτοφάνηκε, μὲ τὰ δεκατετράστιχα «τῆς Ζωῆς», στὸν πνευματικὸ μας κόσμον, ὁ Βλαστός, ἔκανε μερικὲς παρατηρήσεις καὶ ἔδωσε μερικὸς χαρακτηρισμοὺς πού δὲν ἔχασαν, ὡς σήμερα ἀκόμα, γιὰ κεῖνα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Βλαστοῦ πού ἀφοροῦν, τίποτε ἀπὸ τὴν ἀλήθεια τους. Σωστότατα, ἐν πρώτοις, χαρακτηρίζει τὴν ποίηση τοῦ Βλαστοῦ: «Τέχνη ποιητῆ, γράφει, πού φιλοσοφεῖ καὶ πού εἶναι πιὸ πολὺ ζωγράφος παρά φιλόσοφος καὶ πού ἡ ζωγραφικὴ του τρεμοφέγγει ἀπὸ λυρισμό, καὶ πού ὁ λυρισμὸς του πλέει ἂν κύκνος στὰ διάφανα νερά μιᾶς ἱπτικῆς

(1) «Κριτικὰ Ταξίδια», σ. 149.—Ἀπάντηση στὴν ἐρευνα τῶν «Γραμμάτων» γιὰ τίς «Μελλοντικὲς κατευθύνσεις τῆς Φυλῆς».

λίμνης». Τέχνη ὄχι συναισθηματική, ὄχι βαθύτερα ὑποκειμενική. Ὁ ποιητής—δείγμα καὶ αὐτὸ τῆς «ἐπικότητάς» του—δὲ μεταχειρίζεται τὴ ρίμα, «ἔν' ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα σημάδια τοῦ ὑποκειμενικοῦ καὶ τοῦ αἰσθηματικοῦ στὴν τέχνη», μένει—καὶ τοῦτο ἔχει πολὺ μεγαλείτερη σημασία—ἀδιάκοπα σχεδὸν στραμμένος πρὸς τὸν ἀντικειμενικὸ κόσμον, πρὸς «κάτι ποὺ στέκει ἀπὸξωμας καὶ ἀπλώνεται τριγύρω μας καὶ κλείεται καὶ δείχνεται μέσα στὸν ἀπέραντον τὸν κόσμον τὸν ἐξωτερικὸν ποὺ ξεχωρίζεται ἀπὸ τὸ ὑποκειμενὸν μας καὶ τι ποὺ ὄλο σαλεύει καὶ ὄλο ἀλλάζει». Τέχνη ὄχι σὺντεξούσια καὶ αὐτόνομη, καμωμένη ἀπλῶς γιὰ νὰ δίνη αἰσθητικὴ εὐχαρίστηση, παρὰ ὑποταγμένη σὲ κάποιον σκοπὸν, στὴν fullness of life, ὅπως θάλεγε ὁ Πέιτερ. Ἄλλὰ, παρατηρεῖ ὁ Παλαμάς, — καὶ ἂν δεχτοῦμε ὅτι ἡ τέχνη εἶναι αὐτόνομη, ὅπως καὶ εἶναι, σκέπτεται ὀρθά, — «στῆς τέχνης τὴ ζυγαριὰ ὁμοία βαραίνουν ἡ Ὑγεία καὶ ἡ Ἀρρώστεια» γιὰτι καὶ οἱ δύο ὁμοία σημαντικὲς λογαριάζονται γιὰ τὸ χτίσιμο τῶν παλατιῶν τῆς» (1).

Ὅταν ξεχνᾷ τὴν «ἠθική», τὶς «ιδέες», καὶ ἀφήνεται στὰ αἰσθητήριά του, σὰ ζωγραφικὸν, πρὸ πάντων, φαινόμενο ἀντικρῶζει τὸν κόσμον ὁ Βλαστός. Βλέπει — καὶ σὲ τοῦτο τὸν βοηθεῖ ἡ βαθειὰ γνώση καὶ ἀγάπη ποὺ δείχνει πῶς ἔχει γιὰ τὶς εἰκαστικὰς τέχνας — χρώματα καὶ σχήματα, εἰκόνες, ὄχι ἀκαθόριστες καὶ θαμπές, μὰ καθαρές, ξεκομμένες, καὶ ὅταν ἀκόμα τὶς φωτίζουν τ' ἀχνά κι' ἀβέβαια γι' ἄλλους, τοὺς περισσότερους, φέγγη τοῦ δειλινοῦ. Βλέπει τὸν ἀπτό κόσμον, τὸν ὄρατό, σὲ ὅ,τι πιὸ ἀπτό καὶ ὄρατό ἔχει. Βλέπει ὄγκους καὶ μορφές ποὺ παίρνουν αὐτόματα τὸ πιὸ πλαστικὸν τους περίγραμμα, καὶ τόσο χορταίνει καὶ τόσο μεθᾷ μὲ ὅ,τι βλέπει, ὥστε τοῦτο καὶ μόνο εἶναι ἀρκετὸ «γιὰ νὰ τὸν κινήσῃ νὰ πῆ» (2) καὶ γιὰ νὰ γεμίσῃ αὐτὸ ποὺ θὰ πῆ. Ὅλα του τὰ ποιήματα — τὰ δεκατετράστιχα κυρίως, τὸ μεγαλείτερον μέρος τοῦ ποιητικοῦ ἔργου του — καὶ τὰ ταξειδιωτικὰ του πεζά, εἶναι κομμάτια τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, — «ἀντικείμενα», — κυτταγμένα ἀπὸ ἓνα μάτι λαίμαργο γιὰ τὰ χρώματα καὶ σοφὸ στὸ συνταίριασμά των. «Κ' εἶπα μέσα μου δυνατό. Μάτια, μάτια! Ὅλο χρώματα καὶ μορφές!» Ἄς κινδυνεύουν νὰ «μουλιάσουν ἀδύναμα τὰ χέρια» ὅταν «θρέφουμε» τὰ μάτια μὲ «γνώση καὶ ἡδονή». Πῶς νὰ μὴν κυττᾶμε, καὶ πῶς νὰ μὴ θέλουμε παρὰ μόνον νὰ κυττᾶμε, καὶ πῶς νὰ μὴ μεθοῦμε μὲ ὅ,τι βλέπουμε, ὅταν ὁ κόσμος εἶναι σάν ἓνα μυθικὸν ταπέτο ἀνατολίτικον ποὺ ζετυλίγεται ἀτέλειωτα μπροστὰ μας καὶ ποὺ

ἱστορεῖ τὸ θαῦμα τῆς ζωῆς μὲ τὸν πιὸ λαμπρὸ τρόπο; Ὅταν τὰ φύλλα ποὺ σαλεύουν μὲ τὸ βραδυνὸ τὸ ἀγέρι φαντάζονται «σα μελανές βελουδένιες πεταλούδες κεντημένες ἀπάνω στο καμένο χρυσάφι τ' οὐρανοῦ;» Ὅταν ἡ «μάβρη γυαλιστερὴ θάλασσα σαν ἀσημωμένη πάνω πάνω καὶ σιγαλοῦσα» «κατὰ τὸ βασιλεῖμα κόβεται σα μέταλλο σπαθωτὸ πάνω στὸ ροδακινί τ' οὐρανοῦ;» Ὅταν τὰ σύννεφα — τὰ λίγα σύννεφα, — κατὰ τὸ δειλινὸν, τὴν ὥρα ποὺ τὸ Πίρ-Παντζάλ γλαυκῶνει τὸν οὐρανόν, «μοιάζουνε σαν ἄσπρα σγουρά πέφκα καὶ σα γαλάζια ρόδα» καὶ τὰ χιόνια τοῦ Χαραμούκ, ὅταν ὁ ἥλιος ρίξῃ τὶς «ὕστερες ἀχιτιδένιες φουχτιές του, γίνονται ροδοδιάφανον κρύσταλλο;»

Μὲ τὸν σεσουαλισμὸ καὶ τὴν δεξυτέτη τῶν Βενετσάνων αἰσθάνεται τὸ χρῶμα ὁ Βλαστός. Μὲ τόση δεξυτέτη, ὥστε μόνον τὸ χρῶμα τὸν κάνει συναισθηματικὸν καὶ μόνον τὸ χρῶμα τόσο ποιητὴ. Ἀφοῦ τίποτε ἄλλο δὲν ἀποδίδει μὲ τόση ζωντάνια ὅσο τὸ χρῶμα, ζωντάνια ποὺ τὴ νοιώθουμε σχεδὸν μὲ τὰ νεῦρα μας, σωματικὰ, σὰ νὰ βλέπαμε τὰ χρώματα ὄχι μὲς ἀπὸ τὰ ἰδεογράμματά τους, τὶς λέξεις, παρὰ τὰ ἴδια ἀπ' εὐθείας. Ἄλλὰ μὲς στὸν Βενετσάνον αὐτὸν ποὺ γνώρισε καλὰ καὶ τοὺς προραφηλίτες καὶ τὴν ἀνατολίτικη διακοσμητικὴν, κατοικεῖ κι' ἓνας Φλωρεντινός, ἡ καλλιτέτρα, κάτω ἀπὸ τὸν Βενετσάνον — τὸν συναισθηματικὸν — παραμονεύει κι' ἓνας Φλωρεντινός — νοοκρατημένος, — ποὺ παθαίνεται ὄχι γιὰ τὸ χρῶμα, μὰ γιὰ τὸ σχέδιον καὶ γιὰ τὴ γραμμὴν, καὶ ποὺ ὑποτάζει — ποὺ θὰ ἤθελε, τουλάχιστον, νὰ ὑποτάξῃ πάντα, — τὸ χρῶμα — τὸ «μουσικὸν» χρῶμα — στὸ σχέδιον καὶ στὴ γραμμὴν. Μόνον ποὺ ὁ Φλωρεντινὸς τοῦτος τὴ γύμνια καὶ τὴ στέγνα ποὺ τόσο τὶς ἀγαπᾷ καὶ ποὺ τόσο εἶναι ἀπαραίτητες στὴν ἠθικὴν του, δὲν τὶς ἀποζητᾷ στὴ Φλωρεντία, ἀλλὰ στὴν Ἄττικην.

Γιὰ τὴν Ἄττικην νοιώθει ὁ Βλαστός — καὶ ποιὸς δὲ θὰ τὸν δικαιώσῃ; — λατρεῖα ἀληθινή, σάν αὐτὴ ποὺ αἰσθάνθηκαν καὶ δύο τρεῖς ἄλλοι ἐκλεχτότατοι νεοέλληνες, ὁ Περικλῆς Γιαννόπουλος, ὁ Μορεάς, ὁ Δραγούμης, Γέννημα τῆς Ἄττικῆς, — λέγει στὸ προοιμιακὸν ἀφιέρωμα τοῦ πρώτου βιβλίου του, — εἶναι ἡ ψυχὴ του, μὲ τὰ δικά της μάτια θωρεῖ πάντοτε τὴ Ζωὴν, καὶ δουλεύει καὶ ζεῖ μὲ τὴν ἐλπίδα ν' ἀρμονίσῃ τὸ νοῦν του κατὰ τὸ ρυθμὸν ποὺ αὐτὴ — ἡ Ἄττικὴ — τέλειον τοῦ δίδαξε. Παντοῦ τὴ θυμᾶται, καὶ μὲ βαθειὰ συγκίνηση ἀναπολεῖ, ὅπου κι' ἂν βρεθῇ, τὴ γῆ αὐτὴ τὴν «ὄλο πέτρα καὶ φῶς», «ξερὶές κυματοφίλητες κι ἀγερικὲς κλεισοῦρες», καὶ πόθος ἀκράτητος τὸν συνεπαίρνει κάθε ποὺ βρίσκεται στὰ ξένα, νὰ πατήσῃ «βράχους ξερὸς τῆς Ἄττικῆς», νὰ δῆ «στεγνὲς γραμμὲς καὶ χρώματα γυμνά». «Καὶ εἶπαμε τότε. Να! ἡ δικὴ μας ἡ χώρα —

(1) «Γράμματα», Β'. Ἐκεῖ καὶ ὄλες οἱ παραπάνω γνώμες τοῦ Παλαμά.

(2) «Καὶ μοῦ ἤρθε ἡ ἐπιθυμία νὰ πῶ». Dante, «Vita Nuova».

να η κεκρόπεια μητέρα του νου μας, — της αγάπης το τάμα, της δόξας και κάθε αβγινού μας — αμίλητου πόθου η ξάστερη Δέσποινα, — καρδιοσφίχτρα Οδηγήτρα» (1).

“Αν, ωστόσο, ο Βλαστός νοιώθει τέτοια λατρεία για την Ἀττική, δικαιολογημένη και για λόγους αισθηματικούς, αλλωστε, αφού ἐδῶ πέρασε τὰ πρῶτα γλυκὰ χρόνια τῆς νεότητος του κι’ ἔδωσε ἐδῶ τίς πρῶτες γλυκές του φιλίες — δὲν εἶναι τόσο για τὴν «καλοσύνη» τῆς — και ἄς λέει πῶς αὐτὴ τοῦ στάθηκε ἡ «οδηγήτρα του ἀλήθεια» — ὅσο για τὴν στέγνα καὶ για τὴν γύμνια τῆς, για ὅ,τι πρῶτο «δωρικό», δηλαδή, ἔχει ἡ Ἀττική. Με τὸ δωρικό τοῦτο, πρὸ πάντων, στοιχείο τῆς Ἀττικῆς βρίσκεται σὲ ἀνταπόκριση ἡ ψυχὴ τοῦ Βλαστοῦ. Γιατί δωρική εἶναι ἡ φύση του, αὐστηρή, ἀρρενωπή, ὅπως καὶ ἡ τέχνη του δωρική, ὅπως στὴ θεμελιακὴ ἀρχὴ τῆς, καὶ ἡ ἠθική του. Θέλει γὰρ τραγουδήση — καὶ τραγουδεῖ τὸν περισσότερο καιρὸ — «σε δωρικό στυλοπατώντας ἦχο». Κανένα λύγισμα, κανένα λάγγωμα, κανένα τσάκισμα παραπονιάρικο στὴ φωνὴ του ὄχι αὐλὸς λυδικός, παρὰ λύρα.

Πραγματικά, τὸ ἀπλό, τὸ αὐστηρὸ, τὸ ἀπέριττο κυριαρχοῦν στὴν ποίηση τοῦ Βλαστοῦ. Τὰ σοννέτα του εἶναι εἰκόνες γλήγορες, σκέτες, καμωμένες με δύο, τρεῖς πινελιές, ὅπου ἀκολουθοῦμε σὰ μιὰ μονόγραμμη καμπύλη σχεδίου, σὰ μονοκόμματον ἀρμό, τὴν ἰδέα ποὺ δυναμώνει στὸ τελευταῖο τρίστιχο ἢ ποὺ πυκνώνεται ἐπιγραμματικά. Καὶ στ’ ἄλλα ποιήματα, ὅσο καὶ ἂν ξεφεύγη ἀπὸ τὴν κύρια γραμμὴ ποὺ

χαράζουν τὰ αἰσθήματα καὶ οἱ σκέψεις, ὅσο καὶ ἂν ἀνοίγη ἐδῶ καὶ κεῖ ποριές καὶ μονοπάτια καὶ γλυστρά καὶ φτερουγὰ, καὶ ὅσο ἂν χαμηλώνη ἀπὸ τὰ ὕψη ποὺ ἔχει ἀνέβει για νὰ ξεκουράση λίγο τὴν ψυχὴ του καὶ νὰ τὴ ζεστάνη με κάτι πρῶτο γνῶριμο καὶ πρῶτο κοντινὸ, δὲν παραγεμίζει ποτέ, δὲν «ξομπλιάζει» μένει πάντα στὸ κύριο καὶ στὸ οὐσιαστικό. Καὶ αὐτό, εἴτε ἀπλωμα ἐπικό παίρνει, εἴτε μάζεμα δραματικό, εἴτε ξεπηδᾷ με λυρική θέρμη, στὸν ἀέρα τοῦ ὕψηλοῦ καὶ τοῦ αὐστηροῦ, τοῦ δωρικοῦ, πάντα μένει. Εἶναι ἡ «ψηλὴ Τέχνη», ἡ «μεγαλόφυλη Ομορφιά», ποὺ ἀπὸ τὰ πρῶτα νέα του χρόνια τὴν ξάνοιξε καὶ τὴν «μακροπόθησε» ὁ ποιητὴς. Τέχνη ποὺ ἀναδίνει πάντα μιὰ «δύναμη». Ἡ θέληση ποὺ τὴν βάζει στὴ βάση τῆς ἠθικῆς του ὁ Βλαστός, γίνεται στὴν τέχνη του δύναμη. Καὶ αὐτὴ γεννᾷ τὴν τραχειὰ του ἀρμονία.

Ἄλλὰ οἱ λυδικοὶ τόνοι, οἱ μαλακοί, οἱ ὕγροί, οἱ νοσταλγικοί, δὲ λείπουν ὀλίγον ἀπὸ τὴν αὐστηρὴ αὐτὴ ποίηση. Τοὺς συναντοῦμε, ὄχι, βέβαια, τόσο στὰ ὕψηλοῦ λυρισμοῦ ποιήματα τῆς ὀριμότητος, ὅσο στὰ νεανικά. Τόνοι ζεστοί, «οἰκείοι» (intimes), τρυφεροί, νοτισμένοι ἀπὸ τὴν νοσταλγία στιγμῶν γλυκῶν ποὺ σβύσαν για πάντα, ἀπὸ καύμους για πρόσωπα καὶ μέρη ἀγαπημένα καὶ θύμησης ἐρωτικῆς, καὶ ὅπου τρεμοσαλεύει κάτι ἀπὸ τὴ βαθύτερη συναισθηματικὴ ζωὴ τοῦ ποιητῆ: «Καὶ ἡ διαβατάριχη ψυχὴ παλιὸ σκοπὸ θυμάται—τί σε ὅμοιο φώλεβε χωριὸ το σπίτι τῆς αγάπης». «... Καὶ μεσ’ στὴ λαμπεράδα—τῆς φλόγας, σαν ἀντιθωριές σαλέβουνε καὶ φέγγουν—τὰ μάτια τ’ ἀλησμόνητα, χαμογελοῦν τὰ χεῖλια—που ἀφίλητα κι α μίσηψαν τὰ κλαίγει πάντα ἡ μνήμη».

Κ. ΠΑΡΑΣΧΟΣ

(1) «Γὰ Στερνὰ Λόγια», — («Ἀργῶ κι’ ἄλλα Ποιήματα»).

(Τὸ τέλος στὸ ἐρχόμενο)

ΨΑΡΙΑ...

Ἡ σκλαβιά σὲ κλεισμένους γύρους
ὄλο καὶ πρῶτο στενοῦς
μᾶς περιζώνει,
καθὼς τὸ ὕγρὸ στοιχεῖο τὰ ψάρια.
Ἔχουμε ἀδιάφοροι, νωθροὶ κατακαθίσει
στὸ ἀδιαπέραστο πιά σκοτάδι,
στὸ λασπερὸ βυθό.
Τ’ ἀδύναμα, μικρά μας βράγχια
δὲν ἀντέχουν νὰ μᾶς πᾶνε
στὸν ἀμόλυντο ἀγέρα.
Καὶ μόνο λιγοστὰ καὶ μετρημένα
ὕδρῳβια ἀνήσυχτα,
πηδοῦνε πάνω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια,
μόλις προφταίνοντας νὰ δοῦν σὰν ὀπτασία
τὴ γλαυκὴ, ἀπέραντη ἔκτασή τῆς.

ΜΑΝΩΛΗΣ ΑΛΕΞΙΟΥ